

The Paradigm of Security Rethinking in the Middle East; Emergence of New Influential Components to 2023

Hamid Ahmadinejad¹ , Sajad Gheytsi² , and Seyed Ali Sadatinejad³

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran. Email: ahmadihamid106@gmail.com
2. PhD Student International Relations, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: gheytsisajad@gmail.com
3. Lecturer of Amin Police University, Tehran, Iran. Email: Sadati60@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 02 January 2026
Received in revised form 05 May 2026
Accepted 06 June 2026
Available online 22 June 2026

Keywords:
Middle East,
Security,
Regional Order,
Paradigm Shift,
Copenhagen School

ABSTRACT

Objective: The strategic region of the Middle East is recognized as one of the crisis-prone and insecure epicenters of the world. Ethnic and tribal diversity, the potential for the emergence of terrorist groups therein, the special attention of international powers, relations based on competition-hostility, and ultimately the abundant energy resources are among the factors contributing to the significance, status, and crisis-proneness of this region. These factors, over many decades, have led to the predominance of traditional security paradigms in the region and the confrontation of its actors with one another. However, in recent years, influenced by the emergence of novel components, this traditional structure has undergone a noticeable transformation. With the aim of identifying these new patterns, the question of this research is: Which emerging patterns have facilitated the rethinking of the security structure of the Middle East region? The necessity of this research stems from the fact that understanding these emerging patterns can contribute to the design of more efficient and realistic security strategies for regional and trans-regional actors.

Method: The method of this research is descriptive-analytical, based on library and documentary data. This method facilitates the systematic examination of structural transformations in the region and the qualitative analysis of emerging security components.

Results: The findings of the research indicate that, in conjunction with developments at the macro level of the international system, a paradigm shift toward the East, the politicization of confrontational arenas, a new conceptualization of cooperation, and a transformation in the security-generating foundations are among the new components emerging in the Middle East that have rendered the revision of the regions security structure inevitable. These findings demonstrate that the traditional structure of regional security is no longer capable of fully explaining the new dynamics.

Conclusions: Accordingly, it may be concluded that the traditional security structure of the Middle East, in light of the emergence of novel patterns, has undergone a fundamental transformation, and rethinking this structure is considered an inevitable necessity for regional and trans-regional actors. This rethinking can pave the way for the formation of a new security order based on cooperation and shared interests in the region.

Cite this article: Ahmadinejad, H., Gheytsi, S., Sadatinejad, S. A. (2026). The Paradigm of Security Rethinking in the Middle East; Emergence of New Influential Components to 2023. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 5 (10), 1-20. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043586.1066>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043586.1066>

Publisher: Lorestan University.

Introduction

The Middle East, as one of the worlds most strategic regions, has continually experienced cycles of instability and insecurity, never possessing a legitimate, efficient, or consensual security structure. Numerous schemes aimed at establishing a new regional order have failed due to their neglect of local, regional, and inter-actor requirements, as well as the intervention of trans-regional powers. However, since the Arab Spring, the emergence of new elements at the domestic, regional, and international levels has transformed the historically stabilized security fate of the region. The intensification of threats such as arms proliferation, climate change, food security, migration, and terrorism alongside a growing inclination toward de-escalation and regional cooperation, has created new opportunities. Transformation in regional actors relations, a shift in attitudes toward security-generating foundations, and the penetration of non-military and technological instruments into rivalries are among the emerging parameters influencing the redefinition of the Middle Easts security structure. Drawing on the Copenhagen School and employing a descriptive-explanatory method, this research seeks to answer which emerging patterns have facilitated the rethinking of the regions security structure. The hypothesis posits that changes in the friend-enemy pattern, the nature of regional cooperation, the expansion of security-generating foundations, and the de-securitization of formerly threat-generating domains have created conditions necessitating a revision of the regional security structure. The significance of this research lies in the fact that understanding the redefinition of Middle Eastern security can contribute to more precise policymaking and the shaping of the Islamic Republic of Irans strategy in accordance with emerging patterns.

Method

The method of this research is descriptive-analytical, based on library and documentary data. This method facilitates the systematic examination of structural transformations in the region and the qualitative analysis of emerging security components.

Results

The findings of the research indicate that, in conjunction with developments at the macro level of the international system, a paradigm shift toward the East, the politicization of confrontational arenas, a new conceptualization of cooperation, and a transformation in the security-generating foundations are among the new components emerging in the Middle East that have rendered the revision of the regions security structure inevitable. These findings demonstrate that the traditional structure of regional security is no longer capable of fully explaining the new dynamics.

Conclusions

Although speaking of the cessation of tension and conflict in the Middle East would be an exaggeration, de-escalation has become increasingly prevalent in recent years, with regional leaders arriving at a new understanding for attaining a revised security structure. This understanding stems from multiple factors at the domestic, regional, and macro levels. The

research findings identify four key factors facilitating this paradigm shift: first, the shift toward the East, particularly the explicit orientation of Arab states led by Saudi Arabia alongside Iran; second, the de-securitization and politicization of confrontational arenas, which paved the way for reconciliation among regional states; third, the Iran-Saudi agreement as two longstanding rivals, which largely removed Iran from the Arabs security agenda; and fourth, the transformation of security-generating foundations namely, the departure of security from the military sphere into economic and technological domains. The common output of these factors is the Middle East's trajectory toward a new structure, termable as "endogenous security" with the presence of new trans-regional actors. In this regard, the study, focusing on the Islamic Republic of Iran, offers four recommendations: utilizing the capacity of China and Russia as a common regional axis; adopting a comprehensive attitude toward disputes while addressing them separately; strengthening existing conditions by considering all parties concerns and developing economic investment; and utilizing the capacity of friendly and low-tension countries to reinforce Iran's strategic positions.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

پارادایم بازاندیشی ساختار امنیتی خاورمیانه؛ احصاء الگوهای جدید تاثیر گذار تا سال ۲۰۲۳

حمید احمدی نژاد^۱✉، سجاد قیطاسی^۲، سیدعلی ساداتی نژاد^۳

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

رایانامه: ahmadihamid106@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: gheytasisajad@gmail.com

۳. مدرس دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. رایانامه: Sadati60@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی، تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱	هدف: منطقه راهبردی و استراتژیک خاورمیانه یکی از کانون‌های بحران‌زا و ناامن جهان شناخته می‌شود. تنوع قومی و قبیله‌ای، پتانسیل ظهور گروه‌های تروریستی در آن، نگاه ویژه قدرت‌های بین‌المللی، روابط مبتنی بر رقابت-تخاصم و در نهایت منابع سرشار انرژی از جمله عوامل مؤثر در اهمیت، جایگاه و بحران‌زا بودن این منطقه است. این عوامل، طی دهه‌های بسیاری باعث غلبه انگاره‌های سنتی امنیت در منطقه و تقابل بازیگران آن نسبت به یکدیگر شده است. اما در سال‌های گذشته متأثر از ظهور مؤلفه‌هایی نو، این ساختار سنتی با تغییر محسوسی مواجه شده است. با هدف احصاء این الگوهای جدید، سؤال این پژوهش آن است که: کدام الگوهای نوظهور تسهیل بازاندیشی در ساختار امنیتی منطقه خاورمیانه را ممکن ساخته است؟ ضرورت این پژوهش از آن جهت است که شناخت این الگوهای نوظهور می‌تواند به طراحی راهبردهای امنیتی کارآمدتر و واقع‌گرایانه‌تر برای بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای کمک کند. روش پژوهش: روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی بر پایه داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی است. این روش امکان بررسی نظام‌مند تحولات ساختاری منطقه و تحلیل کیفی مؤلفه‌های نوظهور امنیتی را فراهم می‌سازد. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در پیوست با تحولات سطح کلان نظام بین‌الملل، تغییر پارادایمی به سمت شرق، سیاسی شدن عرصه‌های تقابل، مفهوم‌سازی جدید از همکاری و تغییر مبانی امنیت‌ساز مؤلفه‌های جدید بروز یافته در خاورمیانه هستند که بازنگری ساختار امنیتی این منطقه را اجتناب‌ناپذیر کرده است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که ساختار سنتی امنیت منطقه‌ای دیگر توانایی تبیین کامل پویایی‌های جدید را ندارد. نتیجه‌گیری: بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که ساختار امنیتی سنتی خاورمیانه در پرتو ظهور الگوهای نوظهور، دستخوش تحولی بنیادین شده و بازاندیشی در این ساختار، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تلقی می‌گردد. این بازاندیشی می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری نظم امنیتی جدیدی مبتنی بر همکاری و منافع مشترک در منطقه باشد.

استناد: احمدی نژاد، حمید؛ قیطاسی، سجاد و ساداتی نژاد، سیدعلی. (۱۴۰۵). پارادایم بازاندیشی ساختار امنیتی خاورمیانه؛ احصاء الگوهای جدید تاثیر گذار تا سال

۲۰۲۳. پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، (۱۰)، ۵، ۲۰-۱. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043586.1066>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2043586.1066>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

کمتر دوره‌ای در خاورمیانه به عنوان یکی از استراتژیک‌ترین نقاط جهان وجود دارد که شاهد چرخه‌ی بی‌ثباتی و ناامنی نبوده باشد. این ساختار منطقه‌ای مبتنی تنش و منازعه برآمده از علل متفاوت تاریخی، سیاسی، فرهنگی و نیز دخالت و نفوذ بازیگران فرامنطقه‌ای بوده است. به این ترتیب خاورمیانه هیچ‌گاه شاهد وجود یک ساختار امنیتی مشروع، کارآمد، پذیرفته شده و مورد اجماع نبوده و هر طرحی در برهه‌های مختلف برای شکل‌گیری یک ساختار نو نه تنها با شکست مواجه شده بلکه بعضاً برخی از این طرح‌ها بدان دلیل که با دخالت بازیگران فرامنطقه‌ای تجویز می‌شدند زمینه‌ی تقابل و تنش بیش از پیش را نیز به وجود می‌آوردند. به واقع باید گفت تلاش‌هایی که تاکنون برای ایجاد ساختار امنیتی خاورمیانه به وقوع پیوسته از آنجا که الزامات محلی، منطقه‌ای و بین‌بازیگری در خاورمیانه را به نحو شایسته‌ای مورد توجه قرار سرنوشتی جزء شکست نداشتند. اما از مقطع پس از بهار عربی به این سو بسیاری از نظریه‌پردازان صحبت از دوره‌ای جدید در شکل‌بندی امنیت خاورمیانه به میان آوردند. به واقع همانند آغاز قرن بیستم که متاثر از کشف منابع نفتی سرنوشت خاورمیانه به طرز چشمگیری تغییر کرد (Koch and Stivachtis, 2019: 1)، باید گفت قریب یک دهه ظهور عناصر جدید در سطوح سه‌گانه‌ی داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی نیز تا حدودی سرنوشت «تاریخی ثبات‌یافته‌ی امنیتی این منطقه» را دچار تغییر کرده است. حاد شدن تهدیداتی مانند تکثیر تسلیحات، تغییرات آب و هوایی، امنیت غذایی، امنیت دریایی، مهاجرت، تروریسم و... به موازات علاقه‌ی فزاینده به تنش‌زدایی و آرامش منطقه‌ای، فرصت‌های جدیدی پیش‌روی همکاری منطقه‌ای خاورمیانه پدیدار کرد. به عبارتی دگرگونی نظم منطقه‌ای خاورمیانه که با خیزش‌های مردمی به نام بهار عربی آغاز شد متاثر از تحولات گسترده‌تر نظام بین‌المللی تسریع گردید. البته بدون شک تا قوام یافتن ساختار جدید هنوز راهی طولانی در پیش است. به عبارتی این عناصر جدید گرچه هنوز نتوانسته‌اند نظمی جدید جایگزین نظم قدیمی و پرمخاطره‌ی خاورمیانه کنند، اما در حداقل دیوار این نظم کهن در اثر آنها ترک برداشته است. به این ترتیب در حداقل می‌شود اذعان نمود همپوشانی برخی فرآیندها، پویایی امنیت منطقه‌ای خاورمیانه را به همراه داشته است. تحول در روابط بازیگران منطقه، تغییر نگرش به مبانی امنیت‌ساز، نفوذ ابزارهای غیرنظامی، اقتصادی و فناوریانه در رقابت‌ها و... از جمله پارامترهای نوظهور موثر در هویت‌سازی ساختار جدید امنیتی خاورمیانه است. در جهت شناسایی عوامل تاثیرگذار بر این تغییر مسیر تاریخی خاورمیانه، پژوهش حاضر بر پایه‌ی مکتب کپه‌ناگ تلاش خواهد داشت مولفه‌های جدید تاثیرگذار بر ساختار امنیتی منطقه را احصاء کند. لذا سوال پژوهش آن است که: کدام الگوهای نوظهور تسهیل بازاندیشی در ساختار امنیتی منطقه‌ی خاورمیانه را ممکن ساخته است؟ در پاسخ فرضیه طرح شده عبارت است از این که عناصری برآمده از تغییر الگوی دوستی-دشمنی، تغییر ماهیت همکاری‌های منطقه‌ای، موسع شدن مبانی امنیت‌ساز و غیرامنیتی شدن حوزه‌های تهدیدساز سابق شرایطی منجر به تسهیل و الزام به بازنگری ساختار امنیت در خاورمیانه را به وجود آورده است.

در خصوص اهمیت پژوهش باید اذعان داشت در عصر کنونی تحلیل ساختار امنیتی خاورمیانه به عنوان یکی از مهمترین مناطق استراتژیک جهان، با مفاهیم و پارادایم‌های گذشته پاسخگویی فهم فرآیندهای آن به نحوی دقیق و علمی نخواهد بود. بنابراین با توجه به اولویت یافتن توسعه، استقلال استراتژیک و تسهیل روابط بین کشورهای منطقه با وجود همه‌ی مسائل امنیتی ساختاری حل نشده، ضرورت دارد مبتنی بر روند عینی تحولات، ساختار امنیت منطقه مورد کنکاش علمی قرار گیرد. هدف این ضرورت و اهمیت فهم بازتعریف امنیت خاورمیانه متاثر از عوامل و الگوهای نوظهور، درک بهتر رویدادها و فرآیندهای این منطقه‌ی خاص در جهت سیاستگذاری درست و مقابله با آسیب‌های احتمالی برآمده از آن است. این بازخوانی می‌تواند در شکل دادن به استراتژی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از مهمترین قدرت‌های خاورمیانه مطابق با الگوهای نوظهور موثر باشد.

این پژوهش به لحاظ نوع هدف تکوینی می‌باشد، بدین معنا که در صدد یافتن علت تکوین و نحوه‌ی ایجاد وقوع یک پدیده است. همچنین پژوهش از منظر نوع تحقیق نیز توصیفی-تبیینی است. ذیل این روش، متاثر از عوامل و متغیرهای

زیادی که وجود دارد و شناسایی همه‌ی آنها از عهده‌ی محقق خارج است، بر پایه‌ی رویکرد نظری و تحقیقات مرتبط پیشین شاخص‌های تحقیق احصاء و سپس داده‌های جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. جمع‌آوری داده‌ها نیز با روش کتابخانه‌ای و با استفاده از آثار مکتوب و مبتنی بر وب است.

پیشینه پژوهش

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده(گان)	جنید خان ^۱ (۲۰۲۴)
عنوان	افزایش نفوذ چین در خاورمیانه: پیامدهایی برای مناقشه فلسطین اسرائیل
نتایج	این مقاله تلاش دارد تأثیرات بالقوه‌ی چین در خ را تحلیل نماید. نویسنده معتقد است اگرچه مشارکت چین پویایی قدرت در منطقه را تغییر داده اما افزایش نفوذ آن در خاورمیانه مساله‌ای پیچیده است که افق آن در سال‌های آینده مشخص نیست، اما یک چیز روشن است و آن این که وضعیت در خاورمیانه به سرعت در حال تکامل است.
نویسنده(گان)	امام و تیجانی ^۲ (۲۰۲۴)
عنوان	نقش رو به رشد چین در خاورمیانه: ژئوپلیتیک منطقه ای و سیاست ایالات متحده
نتایج	نویسندگان استدلال می‌کنند حضور پکن در خاورمیانه که مبتنی بر همکاری متقابل، نیازهای امنیت انرژی، منافع اقتصادی و اهداف استراتژیک آن است به طور همزمان دربردارنده‌ی فرصت‌ها و چالش‌هایی برای پویایی‌های منطقه است. نتیجه مقاله آن است که آمریکا باید سیاست‌های خود را در عین حفظ منافع استراتژیک خویش، با نفوذ روبه‌رشد چین در خاورمیانه انطباق دهد.
نویسنده(گان)	سارکین و ستوده‌فر ^۳ (۲۰۲۴)
عنوان	هوش مصنوعی و مسابقات تسلیحاتی در خاورمیانه: تحول فناوری و پیامدهای آن برای امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی
نتایج	نویسندگان استدلال دارند که هوش مصنوعی به رقابت نظامی یک پویایی جدید داده است. مقاله معتقد است این فناوری پتانسیل به خطر انداختن امنیت را دارد لذا خاورمیانه با درس گرفتن از مسابقات تسلیحاتی گذشته، باید آینده را بهتر بسازد. از این منظر نویسنده نتیجه می‌گیرد کشورهای این منطقه در زمینه‌ی هوش مصنوعی باید هماهنگی، برنامه‌ریزی و توسعه‌ی سیاستگذاری داشته باشند.
نویسنده(گان)	رستمی، زیبایی و مرزبانی (۱۴۰۳)
عنوان	تحول در مبانی و بسترهای سیاسی-امنیتی قدرت در خاورمیانه و الزامات راهبردی- رویکردی ایران
نتایج	مقاله با طرح سوال از الزامات راهبردی ایران در چارچوب تحولات قدرت در خاورمیانه بدین نتیجه رسیده که خاورمیانه جدید در جهت کاربست سیاست‌های لیبرالیستی، عمل‌گرایانه و محوریت قدرت ترکیبی حرکت کرده و لذا لازم است ایران جهت حفظ اقتدار منطقه‌ای خود اقداماتی از قبیل دیپلماسی کارآمد، بکارگیری اقتصاد چندبعدی و دانش‌بنیان، بهره‌مندی از ظرفیت‌های ژئوپولیتیکی و.. انجام دهد.
نویسنده(گان)	اسمعیلی، شهریاری و پارسا (۱۴۰۲)
عنوان	تحولات قطب‌بندی نظام بین‌الملل و امنیت خاورمیانه (۲۰۲۱-۱۹۸۰)
نتایج	نویسندگان این مقاله معتقدند ساختار امنیتی منطقه‌ی خاورمیانه با توجه به شرایطی که دارد همواره تحت تأثیر ساختار نظام بین‌الملل قرار دارد. از اینرو با سوال از تأثیر این ساختار طی ۲۰۲۱ تا ۱۹۸۰ بدین نتیجه رسیده‌اند که در این بازه‌ی زمانی نظام تک‌قطبی بیشتر از نظام دوقطبی در ایجاد منازعه‌ی خاورمیانه موثر بوده است.
نویسنده(گان)	حیدری‌فر (۱۳۹۹)
عنوان	ساختار چند قطبی و معادلات جدید منطقه غرب آسیا در سلسله مراتب روابط ژئوپلیتیکی قرن بیست و یکم (درس‌هایی از خاورمیانه)
نتایج	این مقاله با تأکید بر مهم بودن بررسی سازه ژئوپلیتیکی خاورمیانه با توجه اهمیت این منطقه در فضای ژئوپلیتیکی و گذار، بدین نتیجه رسیده که در بُعد نظامی و سیاسی، نقش آمریکا در خاورمیانه پررنگ است و در زمینه اقتصادی، چین نقش مهمتری ایفا می‌کند. علاوه بر این نتایج نشان می‌دهد چین نزدیک‌ترین فاصله را تا نقطه‌ی ایدئال در خاورمیانه دارد.

1. Junaid Khan
2. Imam and Tijjani
3. Sarkin and Sotoudehfar

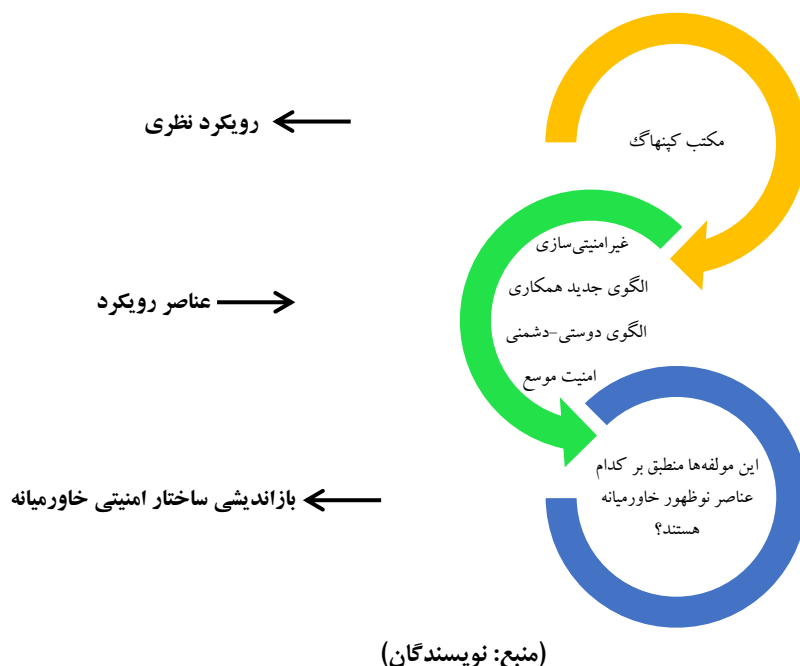
تمایز و نوآوری این پژوهش نسبت به آثار پیشین تمرکز بر عناصر و مولفه‌هایی نو است که علی‌رغم حضور و نفوذ آنها در چند دهه‌ی گذشته طی چند سال اخیر به الگوهای تاثیرگذار قاطعی در روند تحول امنیت خاورمیانه تبدیل شده‌اند. بر همین اساس به وقایعی در جهت تبیین تاثیر این الگوها اشاره می‌شود که طی چند سال اخیر ظهور و بروز یافته‌اند.

مبانی نظری؛ مکتب کپنهاگ

وجه تسمیه این مکتب برآمده از جمع شدن افراد طرح کننده‌ی آن در شهر کپنهاگ است (نصری، ۱۳۸۵: ۱۴۱). استدلال اصلی مک سوینی، الی ویور و باری بوزان از اصلی‌ترین نظریه‌پردازان این مکتب آن است که امنیت یک عمل زبانی است (Buzan and Hansen, 2009: 33)، به همین دلیل از نظر آنها امنیت ثابت نیست، چرا که از طریق زبان و تعامل اجتماعی قوام می‌یابد (Otukoya, 2024: 1748). مکتب کپنهاگ جزیی از جنبش پساپوزیتیویستی و در میان بسیاری از رویکردها و مکاتب نظری ضدسنت‌گرایی، برجسته‌ترین و تأثیرگذارترین آنها است (Diskaya, 2013: 1). با توجه به این ضدیت، مکتب کپنهاگ در برابر رویکردهای سخت‌افزارانه به عناصری مانند اولویت‌های مطالعاتی، مراجع امنیت، مفهوم تهدید و تمرکز بر دولت به مثابه بازیگر اصلی و مرجع نهایی امنیت نگاه متفاوتی دارد (نادسن، ۱۳۸۶: ۹۸). در میان مولفه‌های مختلف این تئوری، پژوهش حاضر این عناصر از مکتب کپنهاگ را برای تحلیل موضوع خود مورد توجه قرار می‌دهد:

۱. تهدید وجودی: علی‌رغم وجود اختلاف نظر و نبود استاندارد واحد در تعریف تهدید وجودی، مکتب کپنهاگ آن را تهدیدی می‌داند که باید فوراً و با اقدامات فوق‌العاده با آن برخورد شود (Buzan, W'ver and Wilde, 1998: 21).
 ۲. غیرامنیتی‌سازی: این مفهوم به معنای خارج ساختن موضوعی از حوزه حیاتی بقاء سیاست است که حل‌وفصل آن به شیوه‌های همکاری‌جویانه‌تر آسان‌تر است (شیهان، ۱۳۸۸: ۷۶).
 ۳. همکاری‌های منطقه‌ای: مکتب کپنهاگ همکاری‌های منطقه‌ای را زمینه‌ی ظهور اشکالی از الگوهای امنیتی می‌داند که در آنها الگوهای دوستی و دشمنی در میان واحدها براساس تفسیر و نه توزیع قدرت، نقش اساسی دارد (Buzan and W'ver, 2004: 40).
 ۴. الگوی دوستی و دشمنی: بوزان الگوی دوستی را در سه طیف دوستی واقعی، انتظار حمایت یا حفاظت و در سوی دیگر دشمنی را روابطی تعریف می‌کند که سوءظن و هراس بر آن حاکم است (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۱۵-۲۱۴).
 ۵. امنیت موسع: مکتب کپنهاگ در جهت گسترده کردن امنیت، این مفهوم در اجتماعات بشری را به پنج مقوله به هم وابسته یعنی نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقسیم می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴-۳۳).
- با توجه به مطالب بیان شده می‌توان گفت از آنجا که در مکتب کپنهاگ عوامل عینی و مادی در درک امنیت حائز اهمیت هستند و هم‌زمان عناصر غیرمادی را نیز در نظر می‌گیرد و از سوی دیگر به سطوح و بخش‌های وسیع‌تری شامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... توجه می‌کند، لذا می‌توان آن را برای تحول ساختار امنیتی منطقه‌ی خاورمیانه چارچوبی قابل دانست. به عبارتی منطبق بر عناصر مکتب کپنهاگ مساله‌ی این پژوهش آن است که هر کدام از الگوهای نوظهور موثر در تحول ساختار امنیتی خاورمیانه منطبق بر کدام عنصر مکتب کپنهاگ است. در یک مدل شماتیک ساده این که مولفه‌های اساسی مکتب کپنهاگ در کدام عناصر نوظهور تحول‌ساز ساختار خاورمیانه به چشم می‌آیند را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

شکل ۱. روند انطباق عناصر مکتب کپنهاگ با مبانی تحول امنیت در خاورمیانه

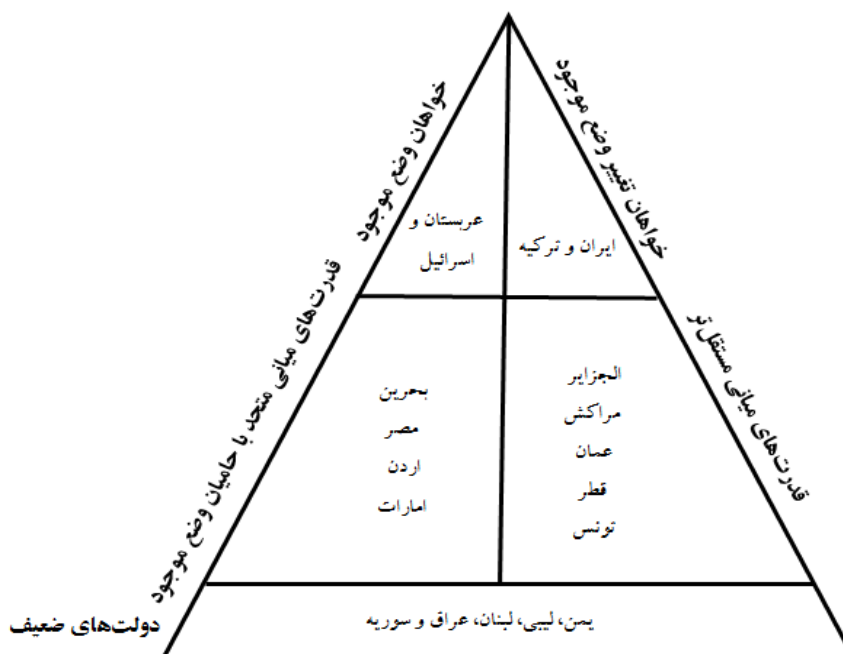
بهار عربی و ساختار امنیتی خاورمیانه

تصور و اصل «در حال جنگ» یا «در راه جنگ» در طول تاریخ با خاورمیانه همراه بوده است. به عبارتی عوامل مختلفی به ویژه جنگ های گسترده و متمادی در سطح منطقه ای و داخلی باعث شده است تا خاورمیانه بیش از هر چیزی تداعی کننده ی درگیری باشد (نصری، ۱۳۸۲: ۴۵۵). انقلاب، خیزش و به زبان بسیاری از محققان «بهار عربی» در سال ۲۰۱۱ یکی از نقاط عطف این درگیری های خاورمیانه بود که اگرچه برآمده از سطح داخلی کشورهای این حوزه در پاسخ به توسعه نیافتگی و عقب ماندگی رخ داد ولی نظام امنیتی منطقه نیز متأثر از آن قرار گرفت (قیاسوندی، ابراهیمی و سلطانی نژاد، ۱۳۹۳: ۱۰۲). بهار عربی، انقلاب هایی بودند که در اواخر سال ۲۰۱۰ و آغاز سال ۲۰۱۱ در برخی از کشورهای عربی شکل گرفت. هدف این انقلاب ها سرنگونی رژیم های حاکم، ایجاد تغییرات در قانون اساسی، دستیابی به برابری، آزادی و عدالت اجتماعی بود. نتیجه ی این انقلاب ها سقوط چهار حکومت بن علی در تونس، مبارک در مصر، قذافی در لیبی و عبدالله صالح در یمن بود (Al-Otaibi, 2020: 140).

این تحولات به عنوان رویدادی تعیین کننده ضمن بازتعریف معنای امنیت، چشم انداز امنیت منطقه ای در خاورمیانه را دچار تحول کرد. این وقایع در وهله ی اول بیش از هر چیزی درک تهدیدات امنیتی در میان کشورهای عربی را تغییر داد. به عبارت بهتر دقیقاً منطبق بر انگاره ی مکتب کپنهاگ، متأثر از بهار عربی امنیت دیگر فقط به ابعاد سیاسی و امنیتی محدود نشد بلکه در گفتمان رسمی بسیاری از رهبران منطقه ابعاد انسانی، اجتماعی و اقتصادی به دایره ی آن افزوده گشت. در نتیجه ی این موسع شدن دایره ی امنیت، اولویت و دغدغه ی اصلی کشورهای عرب یعنی ساخت امنیت منطقه ای مبتنی بر ناسیونالیسم عربی تا حدود بسیار زیادی تعدیل و توسعه ی اقتصادی، بهبود معیشت، حکمرانی خوب و ثبات اجتماعی را جایگزین آن کرد. این جابجایی دال های امنیتی، یک تغییر استراتژیک بزرگ در خاورمیانه بود چرا که باعث غلبه ی جهت گیری عمل گرایانه در کشورهای عربی شد. نتیجه ی این تحول استراتژیک امروز پس از حدود ۱۳ سال از بهار عربی آن است که عربستان سعودی و امارات متحده عربی به عنوان بازیگران اصلی جهان عرب در حال دنبال کردن رویای خود یعنی تبدیل شدن به بازیگران مهم در اقتصاد جهانی هستند. این تغییر روند به معنای آن است که بهار عربی ضربه ای اساسی به رویای نظم عربی وارد کرده است، این ضربه ای که به دنبال خلاء ناشی از آن بازیگران منطقه ای مانند ایران و ترکیه و فرامنطقه ای از جمله روسیه و ایالات متحده و نیز بازیگران غیردولتی مانند حزب الله،

حوثی‌ها، حشد الشعبی عراق و ... پر شد. در این مسیر، ایران با نفوذ در عراق، سوریه و لبنان با موفقیت به قدرت مسلط در منطقه و جهان عرب تبدیل شد. همچنین این کشور جایگاه بلندمدتی در شبه جزیره عربستان با نفوذ یمن به دست آورد (Salem, 2022: 21). ترکیه علی‌رغم تلاش برای بهره بردن از این فرصت برای تثبیت و افزایش نفوذ و ترویج الگوی خود به موفقیت نسبی آن هم تنها در لیبی و سوریه دست یافت. عربستان برخی از متحدان نزدیک خود را از دست داد و در پاره‌ای از مواقع امواج بهار عربی ثبات آن را در معرض تهدید قرار داد. در بحبویه‌ی این رقابت‌های منطقه‌ای، افزایش نفوذ روسیه معماری امنیتی منطقه بر پایه‌ی هژمونی آمریکا را به چالش کشید و به موازات آن چین به عنوان بازیگری مدعی سر برآورد. به این ترتیب اگرچه بهار عربی در رسیدن به اهداف انقلاب‌ها در سطح داخلی کشورها موفق نبود و به همین دلیل برخی مانند نوح فلدمن آن را «زمستان عربی» ذیل کتابی با همین نام تعریف می‌کنند، ولی در سطح منطقه‌ای توجه به شاخص‌ها حاکی از تغییر معنادار نظم خاورمیانه قبل و بعد از بهار عربی در قالب ساختاری سلسله‌مراتبی متشکل از سه لایه به شکل زیر است:

شکل ۲. لایه‌های نظم منطقه‌ای خاورمیانه پس از بهار عربی

(Source: Kamrava, 2018: 12)

براساس شکل بالا، از چهار کشور در رأس هرم اسرائیل و عربستان در پی حفظ وضع موجود منطقه و دو کشور دیگر یعنی ترکیه و ایران مخالف و به دنبال تغییر آن بودند. در لایه‌ی دوم گروهی از قدرت‌های میانی مانند بحرین، مصر، اردن و امارات همسو و متحد با بازیگران خواهان وضع موجود در رأس بودند و برخی دیگر مانند الجزایر، مراکش، عمان، قطر و تونس سیاست‌ها و اهداف مستقل‌تری را دنبال می‌کردند. نهایتاً پایین هرم شامل گروهی از کشورهای ضعیف مانند یمن، لیبی، لبنان، عراق و سوریه بود که به محل رقابت برای نفوذ دیگر بازیگران تبدیل شد.

بازنگری امنیت در خاورمیانه؛ الزام عصر جدید منطقه

با وقوع هر تحولی در خاورمیانه ولو کوچک، باید منتظر هر تغییری در پی آن بود. تغییر خاورمیانه ناشی از وقوع وقایع چنان است که می‌توان گفت با رخداد هر اتفاقی احتمالاً صبح روز بعد خاورمیانه‌ای متفاوت سر برآورد. در جهت این تغییر چهره‌ی خاورمیانه، طی سه دهه‌ی گذشته تلاش برای تاثیرگذاری بر ساختار امنیتی آن سه دوره را پشت سر گذاشته است. دوره‌ی اول که

می‌توان آن را برنامه‌ریزی برای نظم جدید خاورمیانه نامید از سال ۲۰۰۱ تا ۱۹۹۱ بوده است. دوره‌ی دوم از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۰۱ عصر ترویج طرح خاورمیانه بزرگ بود و نهایتاً از ۲۰۲۰ تا ۲۰۱۰ با عنوان عصر اقباض استراتژیک شاهد کاهش حضور آمریکا در این منطقه بوده است. اگرچه هر کدام از این دهه‌ها و برنامه‌ها تأثیر شگرفی بر ساختار منطقه داشته است، ولی طی چندسال گذشته به موازات تحولات جهانی که بسیاری از آن به تغییر مدار جهان در رهبری و کنشگری یاد می‌کنند خاورمیانه هم در تلاش برای بازسازی چهره‌ی خویش گام‌های آشکاری برداشته است. عوامل متعددی در این روند تغییر تأثیرگذار بوده‌اند که از جمله آنها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. مبتنی بر سطح تحلیل کلان، تغییر نفوذ قدرت‌های بزرگ از غرب به چین و روسیه به عنوان بازیگران فعال حال حاضر خاورمیانه زمینه‌ی معماری امنیتی جدید این منطقه را به دنبال داشته است (Farmanfarmaian, 2023: 5). به واقع اگرچه هنوز بسیار زود است از منطقه‌ی بدون نفوذ آمریکا سخن به میان آورد، امری که احتمال وقوع آن بسیار کم است ولی با این وجود طی چند سال اخیر برون‌سپاری امنیتی و عدم‌مشارکت آمریکا [بیشتر به خواست خود این کشور] در تحولات خاورمیانه آشکارتر شده است. به این ترتیب باید گفت وقایع چند سال گذشته نظم پرمخاطره‌ی قدیمی خاورمیانه را البته بدون جایگزینی با نظم جدید شکسته است (Vakil and Quilliam, 2021: 8).

۲. تغییر ادراک و تعامل با ایران از سوی کشورهای منطقه، به ویژه کشورهایی مانند عربستان سعودی که نقش رهبری دولت‌های عرب را بر عهده دارد عامل موثر دیگری در جهش به سوی تغییر ساختار امنیتی خاورمیانه بوده است. در این روند کشورهای منطقه بدین ادراک رسیدند که رویارویی و تقابل مستقیم با ایران نه تنها منجر به نتایج مطلوب و دلخواه آنها نشده بلکه با ایجاد هزینه آسیب‌پذیری متقابل دو طرف را به دنبال داشته است، به ویژه که فشار حداکثری تحریم‌ها نیز نتوانسته باعث تضعیف جمهوری اسلامی ایران و تغییر موازنه به ضرر آن یا کاهش حمایت این کشور از گروه‌های نیابتی آن شود.

۳. نفوذ و نقش‌آفرینی فزاینده چینی‌ها، چهره استراتژیک آن در خاورمیانه را در منظر کشورهای این منطقه برجسته کرده است اگرچه ایالات متحده آمریکا همچنان قدرت غیرقابل انکار این منطقه می‌باشد (Lons and et al, 2019: 6). در این جهت ابتکار امنیت جهانی^۱ طرح شده از سوی چین یکی دیگر از عوامل مهم در تغییر رویکرد خاورمیانه به سمت ایجاد ساختارهای جدید و جایگزین است. این طرح که آن را «ترویج معماری جدید امنیتی در خاورمیانه» می‌نامند چارچوبی برای حمایت از «مفهوم امنیتی جدید» مبتنی بر امنیت مشترک و جامع، احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی همه‌ی کشورها، پایبندی به اهداف و اصول منشور ملل متحد، در نظر گرفتن نگرانی‌های مشروع همه‌ی کشورها، حل مسالمتی‌آمیز اختلافات از طریق گفتگو و حفظ امنیت در هر دو حوزه سنتی و غیرسنتی است (Ministry of Foreign Affairs the People's Republic of China, 2023). ایجاد موقعیت مسلط کشورهای خاورمیانه به ویژه در مقابل بازیگران فراسرزمینی برای ایفای نقش در شکل‌دهی به ساختار منطقه را می‌توان برون‌داد این ابتکار تلقی کرد.

۴. اگرچه هنوز بُعد نظامی امنیت در خاورمیانه از اولویت و غلبه بر سایر ابعاد برخوردار است اما کشورهای منطقه در کنار آن طی سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای به سایر ابعاد و به خصوص بُعد اقتصادی و فناوری داشته‌اند. از اینرو در میان نخبگان حاکم و مردم عادی خاورمیانه اجماع گسترده‌ای برای حل مشکلات توسعه و ارتقای قابلیت‌های حکمرانی به وجود آمده است. برنامه‌های توسعه‌ی بلندمدت، مانند چشم‌انداز ترکیه ۲۰۲۳ و سپس ۲۰۵۳ و ۲۰۷۱، برنامه چشم‌انداز ۲۰۳۰ مصر، چشم‌انداز ۲۰۲۳ عربستان سعودی، استراتژی ملی هوش مصنوعی مصر، استراتژی صنعت امارات، برنامه‌ی هفتم توسعه‌ی ایران و... همگی حاکی از تغییر رویکرد کشورهای منطقه به عناصر قدرت‌ساز است که نقش بی‌بدیلی در تحول چشم‌انداز امنیتی منطقه‌ی خاورمیانه دارند.

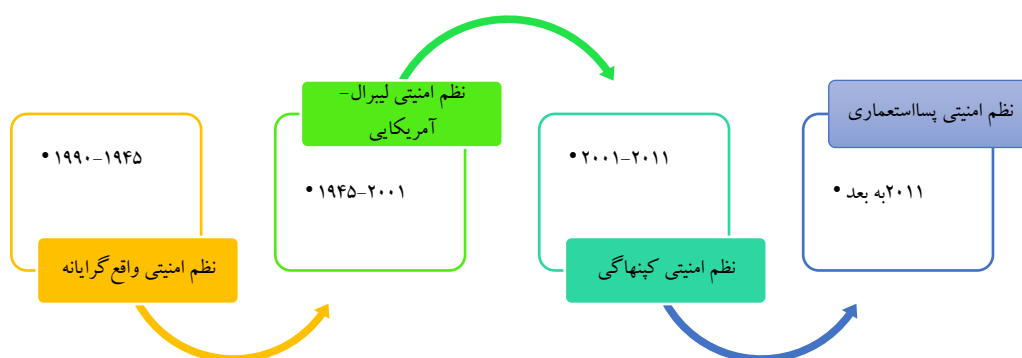
در کنار عوامل بالا، علل دیگری مانند پایان بحران سوریه، بازگشت و پذیرش مجدد سوریه در جهان عرب، تلاش‌های چین برای حل مناقشه‌ی اسرائیل-فلسطین، تضعیف شدید گروه‌های تروریستی در منطقه و حتی تغییر الگوی تقابل اسرائیل و گروه‌های جهادی فلسطینی نیز در تحولات ساختاری امنیت خاورمیانه طی سال‌های گذشته موثر بوده است. با توجه به مطالب بیان شده می‌توان تأکید داشت در سال‌های اخیر ترکیب خستگی از درگیری، کووید-۱۹، تمرکز بر امنیت اقتصادی، نگرانی در مورد کاهش

حضور ایالات متحده و افزایش رقابت ژئوپلیتیکی، دولت‌های خاورمیانه را در میان نوسات بین‌المللی به سوی الگویی بی سابقه از آشتی در راستای محافظت از منافع خود کشانده است (Vakil and Quilliam, 2023: 2). الگویی که خروجی آن در حداقل تلطیف چهره‌ی خشن خاورمیانه و احتمالاً تغییر رویکرد امنیتی این منطقه در آینده باشد. به عبارتی در خاورمیانه امروزی، الگوی مشخصی که می‌توان آن را روندی عمل‌گرایانه برای حل مناقشات منطقه‌ای توصیف کرد به وجود آمده است. پاسخ این که این تحول برای شکل‌گیری ساختاری جدید در خاورمیانه دوام خواهد آورد یا کنشگران منطقه مجدداً به درگیری‌های قدیمی بازمی‌گردند اکنون چندان واضح نیست، با این حال، نشانه‌های امیدوارکننده‌ای وجود دارد که این فرآیند آشتی در کوتاه‌مدت تا میان‌مدت ادامه خواهد داشت (Alshateri, 2023). خلاصه آن که موضوعات، چالش‌ها، بازیگران، روابط و واحدهای تحلیلی جدید، الزام به ساختار امنیت در خاورمیانه را به همراه داشته است، امری که بازیگران منطقه از آن غافل نشده‌اند.

مولفه‌های تسهیل‌ساز بازنگری ساختار امنیتی خاورمیانه

نظم و ساختار امنیت منطقه‌ای در خاورمیانه با توجه به ویژگی‌های منحصربه‌فرد این منطقه همواره در معرض تغییر و تحول قرار داشته است. این تحول نظام امنیتی منطقه گاهی متأثر از رویدادها و وقایع سطح ساختار (کلان) مانند جنگ‌های اول و دوم جهانی، فروپاشی نظام دوقطبی یا تغییر راهبردهای هژمون نظام بین‌الملل بوده است. گاهی تحولات داخلی کشورهای خاورمیانه از جمله وقوع انقلاب اسلامی در ایران و تحولات بهار عربی و زمانی نیز علل برآمده از سطح تحلیل منطقه‌ای مانند حمله عراق به ایران، حمله عراق به کویت، ظهور گروه‌های تروریستی مانند داعش، حمله عربستان به یمن و... منطقه را به بازنگری در ساختار امنیتی خود رهنمون ساخته است. بطور کلی از پس از جنگ دوم جهانی تا چند سال اخیر خاورمیانه شاهد چهار نوع نظم امنیتی به شکل زیر بوده است:

شکل ۴. نظم منطقه‌ای خاورمیانه در طول تاریخ

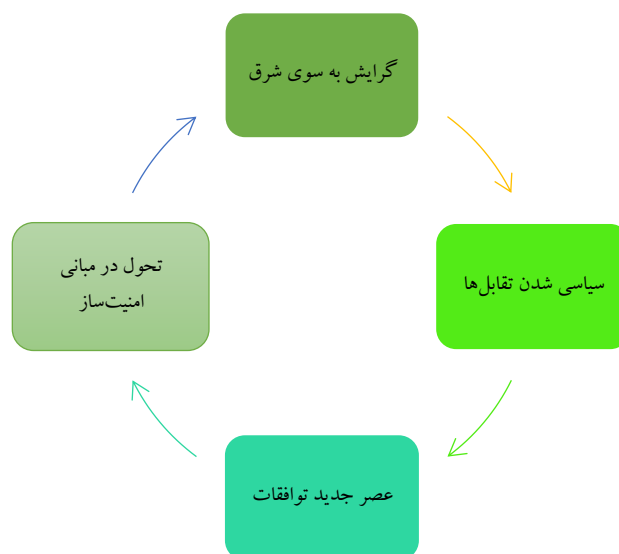

(منبع: قیاسوندی، ابراهیمی و سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۱۱۷-۱۱۳)

در ادامه‌ی روند بالا عناصر تازه ساخت یافته‌ی موثر بر نظم منطقه‌ای خاورمیانه که تقریباً طی پنج سال گذشته تاثیرگذاری آنها به شدت ملموس گشته و برون‌داد آن را نویسندگان این پژوهش نظم «درون‌ریز درحال ظهور»^۱ می‌نامند می‌توان بدین صورت عنوان کرد:

۱. همگرایی بازیگران اصلی منطقه، کاهش اتکاء به الگوی آمریکایی، جابجایی نفوذ بازیگران فرامنطقه‌ای (چین بجای آمریکا)، توجه بیشتر به عناصر غیرنظامی در جهت رقابت از جمله ویژگی‌های این نظم می‌باشد.

شکل ۵. عوامل تسهیل ساز بازنگری ساختار امنیتی خاورمیانه

(منبع: نویسندگان)

این عناصر چهارگانه به عنوان پاسخ به سوال پژوهش، همانطور که در بخش روش پژوهش توضیح داده شد برآمده و منطبق بر مولفه های رویکرد نظری و نیز داده های برخی از آثار پیشین مرتبط بوده است که هر یک از آنها در ذیل یکی از عناصر مطرح در فرضیه ی پژوهش مورد تحلیل قرار می گیرد.

تغییر پارادایمی به سوی شرق؛ الگوی جدید همکاری

در چارچوب تعریف حداکثری، نگاه به شرق الگویی منطقه گرایانه در سیاست خارجی است که تقویت پیوندهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی را با کشورها و مناطق چین، ژاپن، هند، پاکستان، روسیه، آسیای مرکزی، غرب آسیا و حتی کشورهای آفریقایی را دنبال می کند (بایزیدی، ۱۴۰۱: ۱۴۵-۱۴۳). در میان همه ی این کشورها چین بی شک اصلی ترین بازیگر جهان شرق است و به همین دلیل آمریکا، آن را را قدرتی تجدیدنظرطلب با هدف تغییر نظام بین الملل می داند (Gaub and Boswinkel, 2020: 7). این تجدیدنظرطلبی چین بیشتر از هر جایی طی چند سال اخیر در خاورمیانه بروز و ظهور یافته است به نحوی که ذیل نفوذ پکن در این منطقه می توان از تغییر پارادایمی خاورمیانه به شرق نام برد. به واقع چین که زمانی صرفاً یک مشتری محتاط انرژی خاورمیانه بود و تمایلی به مداخله در سیاست این حوزه را نداشت، اکنون به بازیگری کلیدی در چشم انداز ژئوپلیتیک در حال تغییر این منطقه تبدیل شده است (Lons, 2024: 2). این ارتقاء محوریت و رهبری چین در خاورمیانه به ویژه متأثر از دوران شی جین پینگ به شدت در حال تکامل است. به این ترتیب با وجود آن که الگوی خاورمیانه عمیقاً تحت تأثیر غرب قرار داشته و تا چند دهه ی پیش گرایش به غرب و نفوذ این قطب نظام بین الملل در کشورهای در خاورمیانه رویکرد اصلی در این منطقه بود، به طوری که اسرائیل، تقریباً اغلب کشورهای عربی، ترکیه و ایران به عنوان متحدان غرب در حوزه ی نفوذ این اردوگاه قرار داشتند، اما امروزه با اطمینان می توان از شکل گیری گرایش به شرق که در تعامل با چین معنا یافته در منطقه ی خاورمیانه سخن گفت. به این ترتیب بین افزایش نفوذ پکن در خاورمیانه و به رسمیت شناختن ارزش استراتژیک آن توسط قدرت های منطقه رابطه ی معناداری به وجود آمده است. به واقع رهبران عرب خاورمیانه که به طور فزاینده ای از سیاست های ایالات متحده ناامید شده اند، در چند سال اخیر به سمت چین به عنوان یک شریک قابل اعتمادتر روی آورده اند به خصوص که توانایی و تمایل چین برای همکاری با بازیگران این منطقه بدون تحمیل آرمان های سیاسی یا حقوق بشری با دیدگاه های رهبران خاورمیانه همسو است. گرایش به چین تنها محدود به کشورهای

عرب منطقه نبوده، چرا که اسرائیل نیز در حوزه‌های مختلف، از زیرساخت‌ها گرفته تا کشاورزی و آموزش روابط با پکن را در سال‌های اخیر گسترش داده است (Afterman and Weinberger, 2024). از طرفی ایران به عنوان دیگر قدرت مهم منطقه‌ای همواره روابط استراتژیکی با چین داشته که پذیرش این کشور در شانگ‌های به عنوان بُردی استراتژیک، از سوی آمریکا تلاش برای ایجاد «سیستم امنیت منطقه‌ای دوستان» بدون حضور ایالات متحده تفسیر شده است (صفری، احمدی و برزگر، ۱۳۹۹: ۱۱۹). با توجه به این رویکردها، باید گفت رواج تغییر پارادایمی خاورمیانه به سوی شرق به عنوان یک الگوی منطقه‌ای جدید چنان آشکار و برجسته شده که آمریکا با احساس خطر از ناحیه‌ی آن و تجدیدنظر در سیاست انقباض استراتژیک خود در قبال خاورمیانه، مجدداً از سال ۲۰۲۳ سه هدف جلوگیری از گسترش روسیه و چین، تداوم تقویت روابط با متحدان سنتی و ادامه‌ی مهار ایران در این منطقه را دنبال کرده است.

سیاسی شدن عرصه‌های تقابل؛ غیرامنیتی‌سازی

از آن زمان بهار عربی به بعد تا اوایل سال ۲۰۲۳ بحث‌های بسیاری در مورد این که آیا نظم منطقه‌ای خاورمیانه تغییر کرده است یا خیر وجود داشته است. در پاسخ به جرات می‌توان گفت تا قبل از تهاجم گسترده و در پیش گرفتن راهبرد «سگ‌هار» از سوی اسرائیل علیه منطقه پس از ۷ اکتبر، حتی اگر نظم منطقه‌ای تغییر نکرده باشد اما بی‌شک خاورمیانه در نقطه‌ی اعلیٰ تعدیل سیاست هستی‌شناختی قرار داشت. بدین معنا بسیاری از میدان‌های تقابل میان بازیگران منطقه‌ای از سطح امنیتی به سطح سیاسی تغییر جهت دادند. به عبارتی با وجود اعتقاد به این که بحران‌ها در خاورمیانه همواره آتش زیر خاکستر هستند که با هر جرقه‌ای امکان شعله‌ور شدن آنها وجود دارد، اما به هر حال زمینه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی سیاست در این منطقه طی تقریباً سه سال اخیر تغییرات عمده‌ای را تجربه کرد. در این بازه‌ی زمانی به طور خاص، ماهیت پویایی درون بلوکی و رقابت بین بازیگری در این منطقه دستخوش تحولات بزرگی شد. در واقع، با کنار گذاشتن مرحله‌ی رقابت‌های شدید ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیک دهه‌های گذشته، دیپلماسی منطقه‌ای تا همین اواخر در منطقه در حال رشد بود. بدین معنا متعاقب درگیری‌های فلسطینی و اسرائیل، و محاصره و تهاجم اسرائیل به غزه و سپس لبنان و ایران، تقریباً همه‌ی کشورهای منطقه در روند مداوم کاهش تنش و عادی‌سازی منطقه مشارکت فعال داشتند. توافق ابراهیم، گرم شدن روابط ترکیه با کشورهای عربی خلیج فارس، احیای روابط دیپلماتیک بین ایران و عربستان سعودی، ادغام مجدد تدریجی سوریه در نظام منطقه‌ای و پذیرش آن از سوی جهان عرب از مهمترین مواردی بود که سیاسی شدن عرصه‌های تقابل درون خاورمیانه را نشان می‌داد. علاوه بر این، چندین بازیگر منطقه‌ای و بین‌المللی مانند عراق، ایران، چین و روسیه دیدگاه‌های خود را برای نوعی نظم منطقه‌ای یا گفتگوی امنیتی ارائه کرده‌اند که با استقبال منطقه مواجه شد. به استثنای ایران و اسرائیل، این ابتکارات مختلف عادی‌سازی تقریباً همه کشورهای منطقه را در بر می‌گرفت. به این ترتیب تنش‌زدایی، تنظیم مجدد و عادی‌سازی تبدیل به واژگان مد روز برای توصیف این مرحله از سیاست منطقه‌ای خاورمیانه شد. به واقع در این مرحله زبان منطقه‌ای نوظهور کمتر ایدئولوژیک، کمتر ژئوپلیتیک و بیشتر اقتصادی بود و لذا درگیری‌های منطقه‌ای تا حد بسیاری زیادی تعدیل شدند. یکی از عوامل اصلی و تعیین کننده در نزدیک شدن قدرت‌های منطقه‌ای خاورمیانه به یکدیگر و نیز ظهور و نفوذ بازیگران خارجی جدید در آن، این تصور از سوی رهبران منطقه بوده که ایالات متحده به عنوان حامی و متحد آنها دیگر مانند گذشته به منطقه متعهد نیست و کمتر در آن خود را درگیر می‌کند (Dalay and Yousef, 2023: 1).

با توجه به موارد بیان شده می‌توان گفت نظم منطقه‌ای را به هر شیوه‌ای از جمله توزیع مجدد قدرت، ایجاد هنجارهای جدید، نظم‌ساز مداخله‌گر، تعامل بین‌بازیگران و... تعریف کنیم، خاورمیانه در چند سال اخیر شاهد عناصری بود که زمینه‌ی بازسازی نوعی جدید از این نظم را به دنبال داشت، اگرچه به مرحله‌ی تکامل و ثبات نرسید.

توافق ایران و عربستان؛ تغییر الگوی دوستی-دشمنی

اگرچه تشخیص پارامترهای استراتژیک ناشی از تلاقی روندهای متضاد تنش‌زدایی و تنش‌های مداوم در خاورمیانه کار آسانی نیست، اما شواهد نشان می‌دهد که برخلاف سایر نقاط جهان، خاورمیانه‌ی امروز علی‌رغم در لبه‌ی پرتگاه و تنش مدام قرار داشتن،

شاهد شکل‌گیری همکاری اقتصادی نسبتاً گسترده‌ای نیز است. مجموعه عوامل متعددی مانند ظهور مکانیسم‌های جدید منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله مجمع نفق، گروه‌بندی هند، اسرائیل، ایالات متحده آمریکا و امارات متحده عربی (I2U2)، اجلاس سران بغداد، برنامه‌های چشم‌انداز توسعه ملی بلندمدت در منطقه پتانسیل این همکاری را بیشتر و سازنده‌تر کرده است. در میان همه‌ی عوامل منجر به همکاری، توافق میان ایران و عربستان به عنوان اصلی‌ترین بازیگران خاورمیانه معنا و مفهوم جدیدی از همکاری منطقه‌ای ایجاد کرد. این توافق به واقع پایانی بر ضرب‌المثل معروف «اعراب توافق کردند که توافق نکنند» (Del Sarto and Soler i Lecha, 2024: 1447) به عنوان راهبرد اصلی اردوگاه جهان عرب طی دهه‌های بسیار در قبال ایران بود. از سوی دیگر این توافق با تغییر در ادراک جهان عرب و مبتنی بر این اصل که اعراب همکاری نکردن را تهدید می‌پنداشتند، الگوهای دوستی و دشمنی را تغییر داد. همان طور که بیان شد محور شکل‌گیری این همکاری تازه به عنوان ورود به عصر جدید و پیکربندی مجدد منطقه، چین بوده است، به خصوص که اعراب، ایرانی‌ها، ترک‌ها و اسرائیلی‌ها، چین را تهدیدی برای حکومت ملی، ذهنیت، شیوه زندگی، ارزش‌های ملی و مذهبی خود نمی‌دانند (ساژین، ۲۰۲۳). پکن با تسهیل نزدیکی و دوستی بین این دو کشور و به دنبال آن متوقف کردن رویارویی آنها در لبنان، عراق، یمن، سوریه و بحرین تا حد بسیاری به ثبات در منطقه کمک کرد (Lons, 2024: 2).

طی چند سال گذشته نشانه‌های بسیار دیگری از این همکاری جدید منطقه‌ای در خاورمیانه آشکار شده که از آن جمله می‌توان به تعامل ترکیه و مصر پس از ده سال تیرگی روابط، رونق در مبادلات بین طرفین توافقنامه ابراهیم، احیای صادرات نفت از کردستان با توافق اربیل و بغداد، از سرگیری روابط اقتصادی عربستان و قطر، تشدید مجامع چندجانبه در منطقه کنفرانس‌های تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد در مصر و امارات و... اشاره کرد. به واقع بازیگران خاورمیانه‌ای دریافته‌اند که توسعه‌ی اقتصادی شرط لازم برای بقای آنهاست و تحقق این توسعه مستلزم حفظ صلح مدنی است (Sofinzon, 2023)، صلحی که ایران و عربستان با میانجیگری چین پایه‌گذار آن را بودند. به این ترتیب می‌توان آشتی ایران و عربستان توسط چین کاتالیزوری را طلوع جدید تنش‌زدایی در میان کشورهای خاورمیانه و به نوعی مطرح کردن پکن به عنوان جایگزینی برای نظم سیاسی و امنیتی تحت رهبری ایالات متحده تلقی کرد. با توجه به موارد بیان شده اغلب تحلیل‌گران این توافق را نقطه‌ای عطفی با ظرفیت تغییر اساسی چشم‌انداز خاورمیانه و اختلافات آن می‌دانند. نتیجه آن که ساختار خاورمیانه از منظر سنتی و دریچه‌ی جنگ سرد که ره‌آورد راهبرد و الگوی آمریکایی در این منطقه است اگر نگوئیم از بین رفته، اما بی‌شک تضعیف گشته و این خاورمیانه‌ای چندقطبی را به دنبال دارد، قطب‌هایی که کنشگران اصلی آن دیگر نه بازیگران فراملی بلکه دولت‌های منطقه خواهند بود.

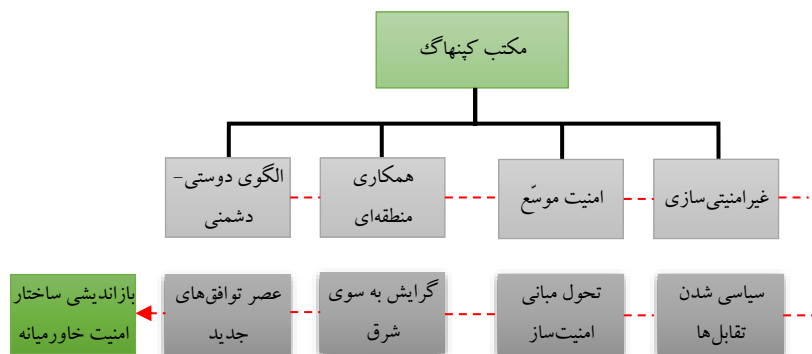
تحول در مبانی امنیت‌ساز؛ امنیت موسع

تغییر و پیشرفت تکنولوژی بیش از هر زمان دیگری منجر به تغییرات در مفهوم قدرت از حوزه‌ی سخت‌افزاری به نرم‌افزاری شده است. از سوی دیگر ظهور فناوری‌های بسیار نوین و هوش مصنوعی همان ماهیت نرم قدرت را نیز متحول کرده است. این تحول بازیگران مختلف را به سمت بهره‌گیری از این ابزارهای نوین در همه‌ی حوزه‌ها پیش برده است (همتی وینه، رستمی و احمدیان، ۱۴۰۲: ۲). در همین راستا، طی چند سال گذشته در خاورمیانه انقلابی تکنولوژیک جریان گرفته است تا آنجا که به عنوان مثال اسرائیل اقدام به طراحی یک استراتژی ملی برای تبدیل شدن به یکی از رهبران حوزه‌ی هوش مصنوعی نموده است. همچنین امارات متحده عربی، عربستان سعودی و قطر، تعهد قوی نسبت به توسعه و اجرای فناوری‌های هوش مصنوعی از خود نشان داده و در بخش‌های مختلف به شدت روی این فناوری‌های جدید سرمایه‌گذاری کرده‌اند به طوری که برآورد می‌شود ۲٪ از کل مزایای جهانی هوش مصنوعی تا سال ۲۰۳۰ را به خود اختصاص دهند. اهمیت تغییر نگرش دولت‌های منطقه به فناوری‌های نوین به عنوان ابزاری قدرت‌دهنده و امنیت‌ساز، تا جایی است که امارات متحده عربی وزیری اختصاصی برای هوش مصنوعی انتخاب نموده است (Sarkin and Sotoudehfar, 2024: 111). از سوی دیگر اصلاحات اقتصادی در سراسر خاورمیانه مانند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان، چشم‌انداز ملی ۲۰۳۰ قطر و... منعکس‌کننده‌ی نگرانی‌های مشترک در مورد اتکای بیش از حد به درآمدهای نفت و گاز است. به این ترتیب پیش‌بینی کاهش مصرف جهانی سوخت فسیلی در بلندمدت، باعث گنجاندن تنوع اقتصادی در

استراتژی‌های توسعه‌ی منطقه‌ای شده است. به موازات این امر، کشورهای خاورمیانه با سرمایه‌گذاری در پروژه‌های خورشیدی، بادی و هیدروژن سبز در پی تنوع بخشیدن به ترکیب انرژی خود فراتر از نفت و گاز هستند. در همین مسیر عربستان و امارات به شدت بر روی توسعه هیدروژن سبز تمرکز کرده‌اند چرا که معتقدند می‌تواند پیشروترین صادرات انرژی پس از نفت باشد (Luck, 2024: 5). یکی دیگر از مظاهر تغییر نگرش کشورهای خاورمیانه به مبانی و پایه‌های امنیت‌ساز تمایل و تلاش آنها برای مشارکت در راهبردهای «کریدورسازی» است. در این راهبرد به عنوان ایجاد اتصال میان نقاط مختلف و پیکربندی مجدد ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جهان، خاورمیانه موقعیت ژئواستراتژیک و حیاتی دارد. مهمترین مورد از این راهبرد که از سوی کشورهای خاورمیانه مورد استقبال قرار گرفته، طرح ابتکار «کمربند و جاده» چین می‌باشد که علاوه بر توسعه‌ی تجاری و اقتصادی، زمینه‌ی خودمختاری استراتژیک و همگرایی بیشتر آنها با یکدیگر را فراهم آورده است. در نهایت تغییری قابل توجه در در ادراک و برسازی از دشمن، از سوی کشورهای خاورمیانه پس از بهار عربی و نیز طی چند سال اخیر رخ داده است. بدین معنا محیط منطقه‌ای خاورمیانه را همواره تا حد زیادی ترس از تهاجم بین‌دولتی، با مداخله ابرقدرت‌ها یا توسط دولت‌های منطقه علیه یکدیگر شکل داده است (1: Bensahel and Byman, 2004)، اما در چند سال گذشته حاکمان این منطقه تا حدودی اولویت‌های سیاسی دیگر در سطوح غیرنظامی را تهدید خود قلمداد کرده‌اند.

می‌توان گفت امروزه بیش از هر زمانی در خاورمیانه دیگر صرفاً قدرت و تجهیزات نظامی تنها عامل و مبنای امنیت‌ساز دیده نمی‌شود. از همین رو توسعه‌ی اقتصادی، فناوری‌های نوین، ارتباطات کریدوری، حکمرانی اجتماعی و... در کنار توان نظامی عناصر قدرت‌سازی تلقی می‌شوند که در دستور کار رهبران این منطقه قرار گرفته‌اند، این امر همان موسع دیدن امنیت از منظر مکتب کپنهاگ می‌باشد فرآیندی که برای رسیدن به آن خاورمیانه تاریخی پر از تنش و تقابل و جنگ را پشت سر گذاشته است. حاصل پژوهش در جمع‌بندی عوامل چهارگانه‌ی بالا و در انطباق با رویکرد نظری را می‌توان به صورت شماتیک در مدلی شبیه به آن چه در زیر آمده نشان داد:

شکل ۶. مدل برون داد پژوهش

(منبع: یافته‌های پژوهش)

در توضیح مدل بالا می‌توان گفت منطبق بر مهمترین عناصر مکتب کپنهاگ، شرایطی در خاورمیانه رخ داده که زمینه‌ی الزام به بازنگری و تکامل ساختار امنیتی آن به شیوه‌ای متفاوت‌تر از قبل را فراهم آورده است. به عنوان مثال تغییر انگاره‌های دوستی-دشمنی (از زمان آشتی ایران و عربستان در سال ۲۰۲۳) به نوعی توافقی‌های جدید را به همراه داشته یا موسع شدن امنیت (پس از بهار عربی در سال ۲۰۱۲) در نظر رهبران این منطقه باعث تحول در نگاه به مبانی امنیت‌ساز شد. به همین شیوه تغییر ماهیت همکاری با بازیگران فرامنطقه‌ای جدید (همکاری‌های استراتژیک چین و عربستان پس از سال ۲۰۱۵ به بعد) یا غیرامنیتی‌سازی تقابل‌ها میان برخی بازیگران (پذیرش سوریه در اتحادیه عرب در سال ۲۰۲۳ یا برقراری روابط عربستان و قطر در سال ۲۰۱۷) زمینه‌ی تسهیل تحول ساختار منطقه را به وجود آورده است.

نتیجه گیری

شاید صحبت از پایان یافتن تنش، رقابت و تعارض در خاورمیانه اغراق آمیز باشد، با این وجود در چند سال گذشته به موازات وجود تنش ها، تنش زدایی نیز بیش از هر زمان دیگری در این منطقه رواج یافته است. گرچه خاورمیانه به عنوان «گورستان پیش بینی» تصور آینده ای این هم زمانی رویکردهای متضاد تنش و تنش زدایی را سخت و دشوار می سازد، اما شواهد حاکی از آن است که حداقل در مقطع کنونی رهبران این منطقه به درکی متفاوتی از گذشته برای رسیدن به ساختار امنیتی منطقه رسیده اند. عوامل متعددی در سطوح سه گانه داخلی، منطقه ای و کلان موجب این درک تازه هستند که نشانه های ظهور و بروز آن در نقاط مختلف خاورمیانه خود را نشان داده است. می توان گفت دوره ی گذار و تحول در نظم جهانی، فرصتی پیش روی منطقه ی خاورمیانه نیز قرار داده است تا در راستای یک چهارچوب امنیتی جدید گام بردارد. در این مسیر یافته های این پژوهش حاکی از آن است که عواملی چندگانه زمینه ی تسهیل این شیف پارادایمی خاورمیانه را فراهم آورده است. اولین مورد از این عوامل تغییر رویکرد به سوی شرق در منطقه می باشد. ذیل این فرآیند، برای نخستین بار در کنار ایران، کشورهای عرب منطقه به پیشسازی عربستان نگرش به شرق را به طور آشکاری در دستور کار خود قرار دادند. غیرامنیتی شدن و به زبان مکتب کپنهاگ سیاسی شدن عرصه های تقابل و میدان های بحران میان دولت های خاورمیانه که در نهایت زمینه ی آشتی میان آنها را فراهم آورد عامل موثر دیگری بود که اندیشمندان را به سوی این نظر که خاورمیانه در آستانه ی نظمی جدید است رهنمون ساخت. مولفه ی دیگری که در سیر تحولات امروزی خاورمیانه مهم می باشد توافق ایران و عربستان به عنوان دو رقیب دیرینه ی منطقه ای است. این توافق تا حد زیادی ایران را از دستور کار امنیتی اعراب خارج و زمینه ساز ثبات امنیتی در برخی مناطق خاورمیانه گشت. در نهایت عنصر تحول مبانی امنیت ساز به معنای خروج امنیت از دایره ی تنگ نظامی به موارد دیگر مانند توسعه ی اقتصادی و فناوری ماهیت ساختار منطقه را در معرض تغییر قرار داده است. برون داد مشترک این عوامل ذیل عناصری همچون تغییر الگوی دوستی-دشمنی، ایجاد الگوی جدید از همکاری، موسّع شدن امنیت، غیرامنیتی سازی تهدیدات قبلی، تغییر ادراکی از تهدیدات روند روبه رشد خاورمیانه به سمت ساختاری جدید توأم با وجود همه ی تنش های کنونی است، ساختاری که می توان آن را «امنیت درون ریز» با حضور بازیگران جدید فرامنطقه ای نامید. در راستای تقویت و شکل دهی هر چه بیشتر این ساختار پیش رو، پیشنهادات پژوهشی این مقاله با تمرکز بر جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از مهمترین بازیگران خاورمیانه که بدون مشارکت و ایفای نقش آن هیچ طرح و ساختاری برای منطقه قابل تصور نیست عبارت است از: ۱. استفاده از ظرفیت چین و روسیه به عنوان محور مشترک و مورد قبول بین ایران و سایر بازیگران منطقه در جهت تسهیل نظم مطلوب دورنزا با ایجاد و مشارکت بیشتر در سازوکارهای منطقه ای مشترک و چندجانبه؛ ۲. نگرش به منازعات منطقه ای بطور کامل اما پرداختن به آنها به صورت جداگانه. به واقع این امر به معنای اصل و فرع کردن مسائل برای حل مقطعی و جزء به جزء آنها ضمن حفظ اصول و خطوط قرمز است؛ ۳. تقویت شرایط پیش آمده در راستای تسهیل ساختار امنیتی منطقه با در نظر گرفتن دغدغه ی همه ی طرف های درگیر به موازات تکمیل آن با کمک سرمایه گذاری اقتصادی و توسعه و تقویت جامعه ی مدنی منطقه ای؛ ۴. استفاده از ظرفیت کشورهای که مبتنی بر الگوی دوستی-دشمنی، در طیف دوستی و در درجه بعدی آنانی که تنش کمتری با ایران دارند جهت تقویت مواضع راهبردی جمهوری اسلامی.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان در نگارش مقاله مشارکت یکسان داشته اند.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

- اسمعیلی، علی؛ شهریاری، محمدعلی و پارسا، محمد. (۱۴۰۲). «تحولات قطب‌بندی نظام بین‌الملل و امنیت خاورمیانه (۱۹۸۰-۲۰۲۱)»، پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱۱(۲): ۷۹-۹۸. <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.72548.1154>
- بایزیدی، رحیم. (۱۴۰۱). «راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران؛ مولفه‌های راهبردی و تحولات آینده»، فصلنامه آینده‌پژوهی راهبردی، ۱۱(۲): ۱۳۷-۱۵۹.
- بوزان، بری. (۱۳۷۸). مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حیدری‌فر، محمدرئوف. (۱۳۹۹). «ساختار چندقطبی و معادلات جدید منطقه غرب آسیا در سلسله مراتب روابط ژئوپلیتیکی قرن بیست‌ویکم (درس‌هایی از خاورمیانه)»، فصلنامه روابط خارجی، ۱۲(۴): ۶۷۵-۷۰۶.
- رستمی، فرزاد؛ زیبایی، مختار و مرزبانی، فروزان. (۱۴۰۳). «تحول در مبانی و بسترهای سیاسی-امنیتی قدرت در خاورمیانه و الزامات راهبردی-رویکردی ایران»، فصلنامه پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱۲(۲): ۳۰۵-۳۳۴.
- <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.82198.1381>
- سازین، ولادیمیر. (۲۰۲۳). «کشورهای خاورمیانه در حال ورود به دوره جدیدی هستند»، در: اسپوتنیک ایران، دسترسی: (دستیابی ۶ تیر ۱۴۰۳).
- شبهان، مایکل. (۱۳۸۸). امنیت بین‌الملل، ترجمه سیدجلال دهقانی‌فیروزآبادی چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- صفری، فرزانه؛ احمدی، حمید و برزگر، کیهان. (۱۳۹۹). «ایران و محور چین- روسیه در آسیای مرکزی»، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۶(۱۰۹): ۱۰۴-۱۳۸.
- قیاسوندی، فاطمه؛ ابراهیمی، نبی‌الله و سلطانی‌نژاد، احمد. (۱۳۹۳). «انقلاب‌های عربی و شکل‌گیری نظم‌های جدید امنیتی در خاورمیانه»، دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری، ۹(۱۶): ۱۰۱-۱۳۳.
- نادسن، اولاف. (۱۳۸۶). «مطالعات امنیتی پساکنش‌ها: غیرامنیتی کردن امنیتی کردن»، مترجم اصغر صارمی شهاب، مجله امنیت، ۳: ۱۱۶-۹۳.
- نصری، قدیر. (۱۳۸۲). «رهیافت‌های امنیت‌پژوهانه در خاورمیانه»، فصلنامه راهبرد، ۶(۲): ۴۵۵-۴۷۶.
- نصری، قدیر. (۱۳۸۵). «گفتگوی علمی: اصول و مبانی تحلیل امنیت (یافته‌ها و کاستی‌های مکتب کپنهاگ)»، مصاحبه کننده امیر سلمانی، مجله نگرش راهبردی، ۷۸-۷۷: ۱۵۴-۱۳۹.
- همتی وینه، حدیث؛ رستمی، فرزاد و احمدیان، قدرت. (۱۴۰۲). «هوش مصنوعی و آینده رقابت‌های منطقه خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۳۰(۳): ۱۵۹-۱۸۲.

References

- Afterman, G., & Weinberger, A. (2024, July). China's growing influence in the Middle East. The Strategist (Australian Strategic Policy Institute). <https://www.aspistrategist.org.au/chinas-growing-influence-in-the-middle-east/>
- Al-Otaibi, S. Z. (2020). The impact of Arab Revolution on the security of the Arabian Gulf: The Yemeni Revolution as a model. *Review of Economics and Political Science*, 5(2), 136–148. <https://doi.org/10.1108/REPS-11-2019-0145>
- Alshateri, A. (2023). From Cold War to regional reconciliation: The new pragmatism in the Middle East. The Cairo Review of Global Affairs. <https://www.thecaireview.com/essays/from-cold-war-to-regional-reconciliation-the-new-pragmatism-in-the-middle-east/>
- Baizidi, R. (2022). Look to the East strategy in Iran's foreign policy: Strategic components and future developments. *Journal of Strategic Futures Studies*, 1(2), 137–159.
- Bensahel, N., & Byman, D. (2004). The future security environment in the Middle East: Conflict, stability, and political change. RAND Corporation.
- Buzan, B. (1999). *People, states and fear* (Research Institute for Strategic Studies, Trans.). Tehran: Research Institute for Strategic Studies Publications. (Original work published 1983/1991)
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). The evolution of international security studies. Cambridge University Press.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). Regions and powers: The structure of international security. Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). Security: A new framework for analysis. Lynne Rienner.
- Dalay, G., & Yousef, T. M. (2023). Introduction. In G. Dalay & T. M. Yousef (Eds.), *The Middle East's fragile reset: Actors, battlegrounds, and (dis)order* (pp. 1–6). Middle East Council on Global Affairs.
- Del Sarto, R. A., & Soler i Lecha, E. (2024). Regionalism and alliances in the Middle East, 2011–2021: From a flash in the pan of regional cooperation to liquid alliances. *Geopolitics*, 29(4), 1447–1473. <https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2265349>
- Diskaya, A. (2013). Towards a critical securitization theory: The Copenhagen and Aberystwyth Schools of security studies. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/pdf/32981>
- Esmaeili, A., Shahryari, M. A., & Parsa, M. (2023). The impact of changes in the polarization structure of the international system on Middle East security (1980–2021). *Iranian Research Letter of International Politics*, 11(2), 79–98. <https://doi.org/10.22067/irlip.2022.72548.1154>
- Farmanfarmaian, R. (2023). Primer. In Y. Zangiabadi (Ed.), *Deconstructing the changing Middle East security architecture* (pp. 5–7). The Institute for Peace & Diplomacy.
- Gaub, F., & Boswinkel, L. (2020). How Covid-19 changed the future. EU Institute for Security Studies.
- Ghiasvandi, F., Ebrahimi, N., & Soltaninezhad, A. (2014). Arabic revolutions and the formation of new security orders in the Middle East. *Research in Theoretical Politics*, 9(16), 101–133.

- Heidarifar, M. R. (2020). Multipolar system and new equations of the West Asian region in the geopolitical hierarchy of relations in the twenty-first century (Lessons from the Middle East). *Foreign Relations Quarterly*, 12(4), 675–706.
- Hemati Vineh, H., Rostami, F., & Ahmadian, G. (2023). Artificial intelligence and the future of regional competition in the Middle East. *Middle East Studies Quarterly*, 30(3), 159–182.
- Imam, M., & Tijjani, C. B. (2024). China's growing role in the Middle East: Regional geopolitics and US policy. *Journal of Global Social Sciences*, 5(18), 32–38.
- Junaid Khan, M. (2024). Rising Chinese influence in the Middle East: Implications for the Israel–Palestine conflict. *Al-Nasr*, 3(2), 75–96.
- Kamrava, M. (2018). Hierarchy and instability in the Middle East regional order. *International Studies Journal*, 14(4), 1–35.
- Knudsen, O. (2007). Post-Copenhagen security studies: Desecuritizing securitization (A. Saremi Shahab, Trans.). *Security Journal*, 3, 93–116.
- Koch, B., & Stivachtis, Y. A. (2019). Introducing regional security in the Middle East. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/pdf/78703>
- Lons, C. (2024). East meets Middle: China's blossoming relationship with Saudi Arabia and the UAE. European Council on Foreign Relations (ECFR). <https://ecfr.eu/publication/east-meets-middle-chinas-blossoming-relationship-with-saudi-arabia-and-the-uae/>
- Lons, C., Fulton, J., Sun, D., & Al-Tamimi, N. (2019). China's great game in the Middle East. European Council on Foreign Relations (ECFR). https://ecfr.eu/publication/china_great_game_middle_east/
- Luck, T. (2024). Climate priorities in the Middle East and North Africa. Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/publication/climate-priorities-middle-east-and-north-africa>
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2023). The Global Security Initiative concept paper. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html
- Nasri, G. (2003). Security research approaches in the Middle East. *Strategy Quarterly*, 6(2), 455–476.
- Nasri, G. (2006). Scientific dialogue: Principles and foundations of security analysis (Findings and shortcomings of the Copenhagen School) (Interview by A. Salmani). *Strategic Attitude Journal*, 77–78, 139–154.
- Otukoya, T. A. (2024). The securitization theory. *International Journal of Science and Research Archive*, 11(1), 1747–1755.
- Rostami, F., Zibae, M., & Marzbani, F. (2024). Evolution in the foundations and political-security bases of power in the Middle East and the strategic-approach requirements of the Islamic Republic of Iran. *Iranian Research Letter of International Politics*, 12(2), 305–334. <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.82198.1381>
- Safari, F., Ahmadi, H., & Barzegar, K. (2020). Iran and the China–Russia axis in Central Asia. *Central Asia and the Caucasus Studies*, 26(109), 104–138.
- Salem, P. (2022). The changing Middle East regional order. The Cairo Review of Global Affairs. <https://www.thecaireview.com/essays/the-changing-middle-east-regional-order/>

Sarkin, J. J., & Sotoudehfar, S. (2024). Artificial intelligence and arms races in the Middle East: The evolution of technology and its implications for regional and international security. *Defense & Security Analysis*, 40(1), 97–119. <https://doi.org/10.1080/14751798.2024.2301234>

Sazhin, V. (2023, May 28). Middle East countries are entering a new period. Sputnik Iran.

Sheehan, M. (2009). International security (S. J. Dehghani Firouzabadi, Trans.; 1st ed.). Tehran: Research Institute for Strategic Studies. (Original work published 2005)

Sofinzon, S. (2023, June 13). A Chinese model in the Middle East for the next 20 years? *Centre Français de Recherche sur le Renseignement*. <https://cfri-irak.com/en/article/a-chinese-model-in-the-middle-east-for-the-next-20-years-2023-06-13>

Vakil, S., & Quilliam, N. (2021). Steps to enable a Middle East regional security process. Chatham House.

Vakil, S., & Quilliam, N. (2023, April). Will reconciliation across the Middle East bring lasting change? *Chatham House*. <https://www.chathamhouse.org/2023/04/will-reconciliation-across-middle-east-bring-lasting-change>